

**Kéződi Gábor – Horváth Hedvig – Hudomiet
Péter: Munkaerő-piaci folyamatok, 2000–2003**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Kéződi Gábor – Horváth Hedvig – Hudomiet
Péter (2004) „Munkaerő-piaci folyamatok, 2000–2003”: in:
Társadalmi riport 2004, Kolosi Tamás, Tóth István György,
Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 209–224.

Munkaerő-piaci folyamatok, 2000–2003

Kézdi Gábor – Horváth Hedvig – Hudomiet Péter

1. Bevezetés

Az alábbi tanulmányban az elmúlt három év legfontosabb munkaerő-piaci folyamatait tekintjük át. A tanulmány műfajánál fogva nem sok új eredményt tartalmaz. Ehelyett publikus aggregált adatokra és néhány kutatás eredményeire támaszkodva igyekszünk számba venni a magyar munkaerőpiac legfontosabb problémáit, illetve a közelmúlt legjelentősebb munkaerő-politikai intézkedéseinek a hatásait.

A bevezetés után a foglalkoztatást, a munkanélküliséget és az inaktivitást vizsgáljuk, majd a nemzetközi összehasonlításban rendkívül alacsony foglalkoztatási szint és a lassú foglalkoztatás-bővülés hátterét kutatjuk. Az adatok alapján a hazai munkaerőpiac legfontosabb problémája az inaktivitásként jelentkező hosszú távú, reményvesztett munkanélküliség, amelynek strukturális okai vannak. Ezt követően a 3. fejezetben a foglalkoztatás regionális és ágazati trendjeit vizsgáljuk meg. Dokumentáljuk az ország kettészakadásának az elmúlt években is erősödő folyamatát. A 4. fejezetben a keresetek alakulását mutatjuk be az elmúlt években, és megvizsgáljuk a gazdasági növekedés ütemét többszörösen meghaladó kereset-növekedés összetevőit. Az 5. és 6. fejezetek két rendkívül jelentős gazdaságpolitikai beavatkozás hatását vizsgálják: a 2000–2001-es minimálbér-emeléseket, valamint a 2002 év végi közszféra béremeléseket. A 7. fejezetben a keresetek és a képzettség viszonyát vizsgálva kimutatjuk, hogy bár van olyan megközelítés, amely szerint megjelent a túlképzettség Magyarországon, a képzettség bérhozama mindeközben nem csökkent. A hazai munkaerő tehát nem túl-, hanem sokkal inkább alulképzett.

2. Foglalkoztatottság, munkanélküliség, inaktivitás¹

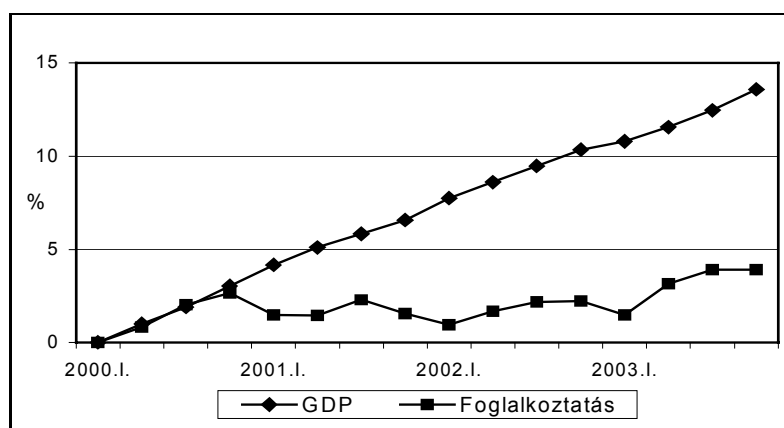
Magyarországon a foglalkoztatottsági szint elmarad az EU-országok átlagától: 2003 végén a hazai felnőtt (15–74 éves) népesség 51%-a volt foglalkoz-

¹ Ha külön nem jelöljük, az adatok forrása KSH (2003d).

tatott, szemben a 60% feletti EU-átlaggal. (KSH 2003c) A magyar foglalkoztatási arány növekedett az elmúlt 4 évben: értéke 2000-ben nem érte el a 49%-ot. A növekedés elsősorban a foglalkoztatottak abszolút számának növekedéséből fakadt, tehát nettó munkahely-teremtésnek köszönhető. A népességcsökkenés a foglalkoztatási arány növekedéséhez ennél jóval kisebb mértékben járult hozzá.

A foglalkoztatás enyhe emelkedése a gazdaság meglehetősen dinamikus, bár némileg lassuló növekedésével esett egybe. 2000 eleje és 2003 vége között a bruttó hazai termék (GDP) csaknem 14%-kal emelkedett. (KSH–Stadat 2004) Ugyanezen időszak alatt a foglalkoztatás növekedése alig 4%-os volt.² (1. ábra) A gazdasági növekedéstől jelentősen elmaradó foglalkoztatásbővülés azzal jár, hogy a növekedés eredményeit a társadalom arányosan nem bővülő rétegei élvezhetik elsősorban. A szétnyíló trendek azonban egyezsersmind a munka növekvő termelékenységét is mutatják, ami nélkül hosszú távú növekedés nem képzelhető el.

1. ábra. A foglalkoztatás és a GDP növekedése évenként, 2000–2003 (%)

Forrás: Foglalkoztatás: KSH (2003d); GDP-növekedés: KSH–Stadat (2004).

² Míg a GDP növekedés üteme lassuló, de mindig pozitív volt, a foglalkoztatás igen változatos pályát írt le: 2000 folyamán csaknem 3%-kal nőtt, majd 2003-ig stagnált, sőt némileg csökkent is, és csak 2003-ban indult ismét növekedésnek. A foglalkoztatásban szisztematikus, szezonális különbségek mutathatók ki: minden év első negyedévében a foglalkoztatás szintje alacsony, s ez negyedévről negyedévre emelkedik, a harmadik-negyedik negyedévben éri el a tetőpontot, majd a következő év elején ismét lezuhan.

A munkanélküliség a 2002 közepéig folyamatosan, bár egyre lassuló ütemben csökkent, 275 ezer főről 230 ezer főre (a munkanélküliségi ráta pedig 6,7-ről 5,6%-ra csökkent). 2002-ben ez a folyamat visszafordult, és 2003 elejére a munkanélküliség elérte a 2000-es szintet. A munkanélküliség azóta visszatért a 2001-es alacsony szintre: 2003 végén 232 ezer munkanélküli volt Magyarországon, ami 5,5%-os munkanélküliségi rátát jelentett – szemben a 7% feletti EU-átlaggal. (KSH 2003c)

A nemzetközileg is elfogadott definíció szerint munkanélkülieknek azok számítanak, akik nem foglalkoztatottak, de aktívan keresnek munkát, és azonnal munkába állnának, ha lenne rá lehetőségük. A fenti meghatározás szerint a munkanélküliek számát a regisztrált munkanélküliség mintegy másfélszeresen meghaladja Magyarországon. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy a munkát aktívan kereső állástalanok mellett nagy számban vannak olyanok, akik nem dolgoznak a munkaerőpiacon, de feltehetően szeretnének, csak a munkakeresés számukra eleve kilátástalan. Ezek a passzív munkanélküliek valószínűleg súlyosabb problémákkal küzdenek, mint az aktívan munkát kereső munkanélküliek. A passzív munkanélküliek magas száma azt támasztja alá, hogy a munkanélküliség továbbra is erősen strukturális jellegű.

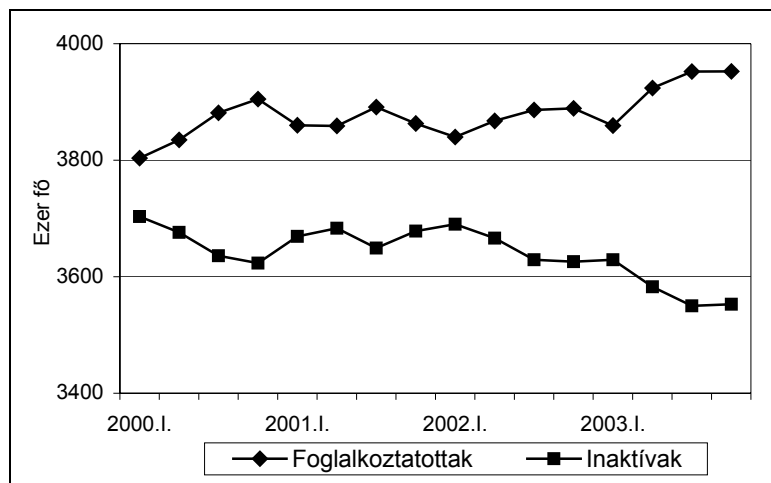
A foglalkoztatottság trendje az inaktivitás, azaz a munkaerőpiacról kivonultak, kiszorultak (nyugdíjasok, tanulók, reményvesztett munkanélküliek stb.) változásával ellentétesen mozog (2. ábra). Az inaktívok abszolút száma és aránya nem folyamatosan, de mintegy 150 ezer fővel csökkent 2000 óta (3,7 milliőről 3,55 millióra, vagyis 47%-ról 46%-ra), ám nemzetközi viszonylatban ez még mindig rendkívül magas. *Az aktívan munkát kereső állástalanság (munkanélküliség) helyett inkább a munkaerőpiacról hosszú távon kiszorultak tömeges léte tekinthető a mai magyar társadalom legfontosabb munkaerő-piaci problémájának.* E rétegek a reményvesztett munkanélkülieket, a kordedvezményes öregségi nyugdíjba kerülteket és a rokkantnyugdíjasokat jelentik, de a fekete gazdaságban dolgozók is ide tartoznak.

Iskolai végzettség szerint természetesen igen jelentős foglalkoztatási és munkanélküliségi különbségek vannak, és ezek a különbségek az elmúlt években tovább nőttek. Az adatok alapján a manapság gyakran emlegetett diplomás munkanélküliség nem túl jelentős, és főleg nem növekvő jelentőségű probléma.³ Látványosan növekedett ezzel szemben a 8 általánosnál alacsonyabb végzettségűek munkanélkülisége, és kissé a 8 általánost elvégzettek is emelkedett. A folyamatokra a lassuló növekedés miatt a minimálbér-

³ Az egyetemisták körében a munkanélküliségi ráta 1%, a főiskolások körében 2% körül mozog minden évben, növekedés pedig nem mutatható ki.

emelés is hatással lehetett, ám ez utóbbi hatás valószínűleg nem volt kiemelkedő jelentőségű – lásd későbbi elemzésünket.

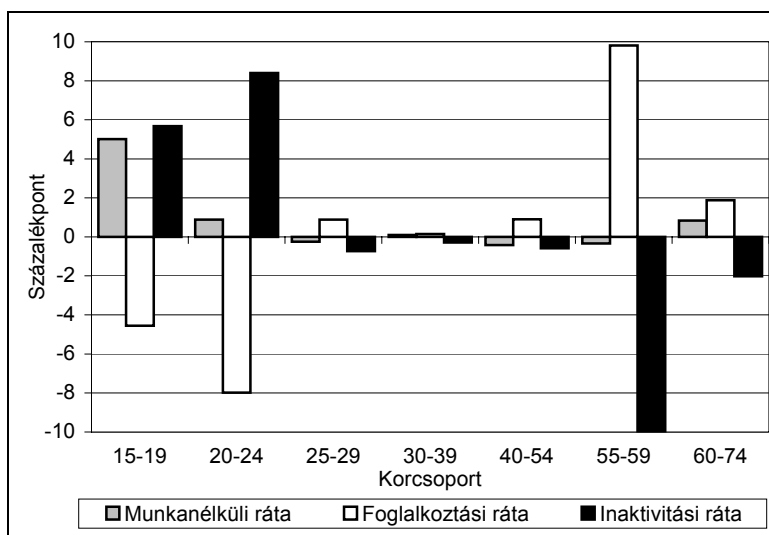
2. ábra. A foglalkoztatottak és az inaktívok számának alakulása, 2000–2003 (ezer fő)

Forrás: KSH (2003d)

A pályakezdő munkanélküliség gyakran merül fel kiemelkedően fontos munkaerő-piaci problémaként Európában és Magyarországon is. A 3. ábráról leolvasható, hogy 2000 óta szembetűnő változás a legfiatalabb és a legidősebb korosztályok rátáiban van. Míg a 15–24 évesek foglalkoztatottsága csökken, inaktivitása és munkanélkülisége nő, addig az 55–74 éveseké pontosan fordítva. Különösen jelentős az 55–59 évesek foglalkoztatottságának emelkedése és inaktivitásának csökkenése, ami következhet a korai nyugdíjazások csökkenéséből, de a nyugdíjkorhatár megemeléséből is. A többi korosztály stagnál, ami azt jelenti, hogy a magyar munkaerőpiacon megfigyelhető foglalkoztatottság-növekedést és inaktivitás-csökkenést csaknem teljes mértékben az 55 év felettek produkálják. A fiatalok romló tendenciái egyrészt a pályakezdők nehezedő elhelyezkedésére hívják fel a figyelmünket, főképpen azonban újabb bizonyítékot adnak az alulképzettségű eredő munkapiaci hátrányok fennállására – hiszen a hanyatlás különösképpen a 15–19 éveseket érinti, akik alacsony iskolai végzettségűek. A diplomás pályakezdők nehezedő munkapiaci kilátásai adataink alapján nem támaszthatók alá.

3. ábra. A foglalkoztatás, inaktivitás és munkanélküliség változása korcsoportonként, 2000–2003 (százalékpont)

Forrás: KSH (2000d, 2001d, 2002d, 2003d)

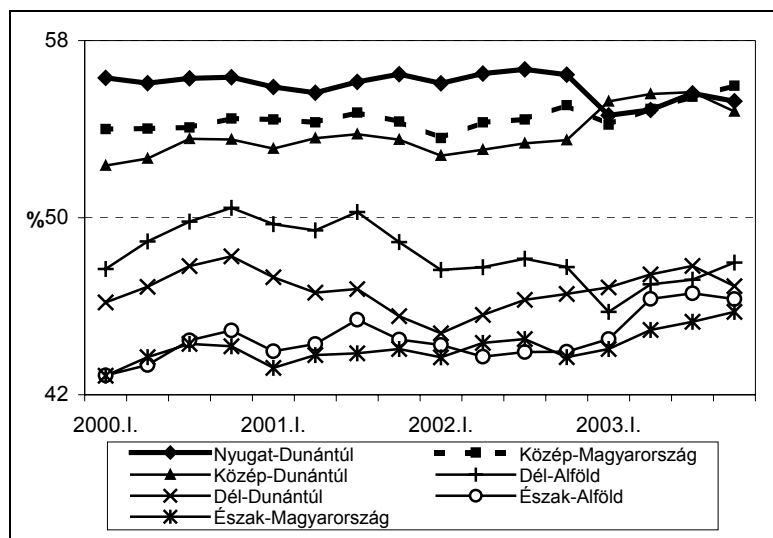
3. Regionális és ágazati folyamatok a foglalkoztatásban⁴

A foglalkoztatás tekintetében 2003-ra tovább erősödött az ország két részre szakadása. Az 4. ábra az ország hét régiójának a foglalkoztatási arányát mutatja negyedéves bontásban 2000 és 2003 között. A foglalkoztatási arány Magyarország központi részén és a Nyugat-, illetve Közép-Dunántúlon meghaladja az 55%-ot (ami némileg még mindig elmarad az Európai Unió átlagos foglalkoztatási rátájától). A Dél-Dunántúlt és a Dunától keletre levő területeket ezzel szemben 46–47%-os a foglalkoztatási ráta jellemzi. Négy évvel ezelőtt nem különült el egymástól ilyen markánsan a két csoport: 2000-ben a csoportokon belül még jelentős különbségek voltak, ám ezek szinte teljesen eltűntek 2003-ra. A két csoporton belül konvergenciát figyelhettünk meg: a magasabb foglalkoztatási arányú régiók helyzete romlott, az alacsonyabbaké javult. A két csoport között azonban semmiféle konvergencia nem

⁴ Az adatok forrásai: KSH (2000a,b,c,d; 2001a,b,c,d; 2002a,b,c,d; 2003a,b,c,d).

történt: 2003 végén ugyanúgy 9 százalékpont volt az átlagos távolság közöttük, mint 2000 elején.

4. ábra. Foglalkoztatási arány Magyarország hét régiójában, 2000–2003 (%)

Forrás: KSH (2000d, 2001d, 2002d, 2003d)

Az inaktivitásban tapasztalt területi különbségek és azok időbeli változása mindennek tökéletes tükörképe, a munkanélküliségben viszont vannak kisebb eltérések.⁵

A mezőgazdaságból élők aránya folyamatosan csökken a népességben belül: 2003-ban már csak a foglalkoztatottak megközelítőleg 5%-a élt mezőgazdaságból. Ezzel párhuzamosan 2000 és 2002 között az ipari, utána a szol-

⁵ A munkanélküliségi ráta az elmúlt négy évben az országos átlagot tekintve csökkent. A három fejlettebb régiót enyhe csökkenés és konvergencia jellemezte, és 2003 végére 4,5%-os rátát ért el. A fejletlenebb régiók esetében ennél némileg összetettebb a kép: A Dél-Dunántúlon kismértékben, az Észak-Alföldön viszont jelentősen csökkent a munkanélküliség, míg a Dél-Alföldön a kezdeti alacsony szintről folyamatosan emelkedett. 2003-ra e három régióban 6,5–8%-os volt a munkanélküliségi ráta. Észak-Magyarország önálló történetet mutat: 2000 és 2002 között az Észak-Alfölddel hasonlóan csökkent az eredetileg 10% feletti munkanélküliség, ám attól eltérően 2002 végén újra 10% fölé ugrott, és 2003-ban sem tudott 9% alá csökkenni.

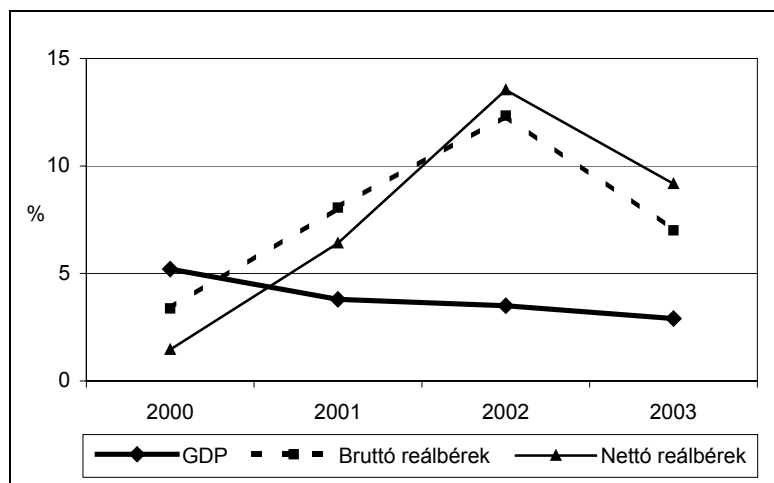
gáltatási szektor részesedése növekedett a foglalkoztatásban. A pontos adatokat az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. A foglalkoztatás szektorok szerinti megoszlása, 2000-2003

	2000	2001	2002	2003
Mezőgazdaság	6,5	6,2	6,2	5,5
Ipar	33,7	34,2	34,1	33,3
Szolgáltatás	59,7	59,6	59,7	61,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH (2000a,b,c,d; 2001a,b,c,d; 2002a,b,c,d; 2003a,b,c,d)

5. ábra. A GDP és a reálbérek növekedési üteme, 2000–2003 (%)

Forrás: Nominálbérek: KSH (2000e, 2001e, 2002e, 2003e); infláció és GDP: KSH–Stadat (2004)

4. Keresetek

2000 és 2003 között a keresetek (mind a bruttó, mind a nettó keresetek) nominálisan évi 15, reálértéken évi 8%-kal nőttek átlagosan. Az 5. ábra mutatja éves szinten a keresetek és a GDP növekedési ütemét. Míg 2000-ben a GDP

növekedése meghaladta a keresetekét, 2001-től kezdve a keresetek gyorsabban növekedtek. Különösen kiugró a 2002-es év, amely a bruttó reálkeresetekben 12, a nettókban 13% feletti növekedést hozott, szemben a GDP 3,5%-os emelkedésével. 2003-ra a bérnövekedés kicsit visszaesett, de még mindig jóval meghaladta a GDP növekedését.

2. táblázat. Átlagos éves bruttó bérnövekedés, 2000–2003 (százalékpont)

	nominál			reál		
	Versenyszféra	Költségvetés	Összesen	Versenyszféra	Költségvetés	Összesen
Fizikai	13	19	14	5	11	6
Szellemi	13	20	16	5	12	8
Összesen	13	20	15	6	12	8

Forrás: Nominálbér: KSH (2000e, 2001e, 2002e, 2003e), infláció: KSH–Stadat (2004).

A 2. táblázat tényezőkre bontva mutatja a bruttó keresetek éves növekedési ütemét. A költségvetési dolgozók között nagyjából 30%-os a fizikai dolgozók aránya, szemben a versenyszféra közel kétharmados arányával. A szektorális átlagkeresetek szintje ezért nem hasonlítható egyszerűen össze közvetlenül a két szektorban. A növekedési ütem azonban összehasonlítható (hiszen a foglalkoztatás, és annak szerkezete sem nagyon változott). A keresetek a költségvetési szférában évi átlagban mintegy 7 százalékponttal gyorsabban – reálértéken több mint kétszer olyan gyorsan – nőttek, mint a versenyszférában. A közalkalmazotti béremelések mértékéről és hatásáról részletesebben a következő fejezetben lesz szó.

5. A költségvetési és versenyszféra béreinek alakulása⁶

2001-ben jelentős közalkalmazotti béremelés történt, egységesen a fizikai és a szellemi munkakörökben is. A bruttó bér növekedése folyóáron 22%-os volt, ami az inflációt is figyelembe véve 12%-os reálbér növekedésnek felelt meg. A 2002-es közalkalmazotti béremelés hatása átnyúlt 2003-ra is, és együttesen a bruttó reálkeresetek 23%-os növekedését eredményezte. 2000–2001-ben a közigazgatásban dolgozók részesültek magasabb béremelések-

⁶ Forrás: Nominálbérek: KSH (2000e, 2001e, 2002e, 2003e), infláció: KSH–Stadat (2004)

ben, 2002 után viszont az oktatásban és az egészségügyben dolgozók bére növekedett jobban.

Ezalatt a versenyszféra keresetei jóval kisebb mértékben növekedtek (lásd a 2. táblázatot), aminek következtében csökkent a verseny- és közszférában elhelyezkedő szellemi foglalkozásúak bére között, a fizikai dolgozóknak pedig a költségvetési szektor 2002 óta már jobb kereseti feltételeket tud biztosítani. Mind a szellemi-fizikai dolgozók béremelésének időzítése, mind pedig a részletesebb idősorok arra utalnak azonban, hogy a versenyszféra béreire valamelyest hatottak a közszféra emelései is.

A közszférában a béremelések a foglalkoztatás csökkenése helyett annak kismértékű, de folyamatos növekedésével jártak együtt. A költségvetési szférában dolgozók száma a 2000 és 2001 közötti stagnálás után 2003-ra 820 ezer főre emelkedett, ami a 2001-es 790 ezres szinthez képest mintegy 4%-os növekedést jelent.⁷ A létszámbővülésből mindegyik ágazat kivette a részét, leginkább a közigazgatás és az egészségügy. Mindezek hatására tehát a költségvetés bérterhei még a béremelések mértékét is meghaladó arányban növekedtek.

6. A minimálbér emelésének hatásai

2000 és 2003 között a minimálbért kétszer is jelentős mértékben megemelték: 2001. január 1-jén 25 500 Ft-ról 40 000 Ft-ra (57%), majd 2002. január 1-jén 50 000 Ft-ra (további 25%). A minimálbér időbeli alakulását 1992 óta a 6. ábra mutatja. Az ábráról leolvasható, hogy a 2001-es, illetve 2002-es emelések nominálértéken is magasak, reálértéken (a mindenkori bruttó átlagkeresethez viszonyítva) pedig különösen jelentősek voltak. 1992 és 2000 között a minimálbér a keresetek 36%-áról 29%-ra csökkent. Az emelések hatására ez az arány 40% fölé emelkedett, ami a rendszerváltás óta a legmagasabb, de az 1990-es évek elejéhez képest nem jelent kiugró különbséget. Az átlagkeresetekhez képest azonban a megemelt minimálbér is az európai mezőny közepére sorolja Magyarországot (Fazekas, szerk. 2003: 327).

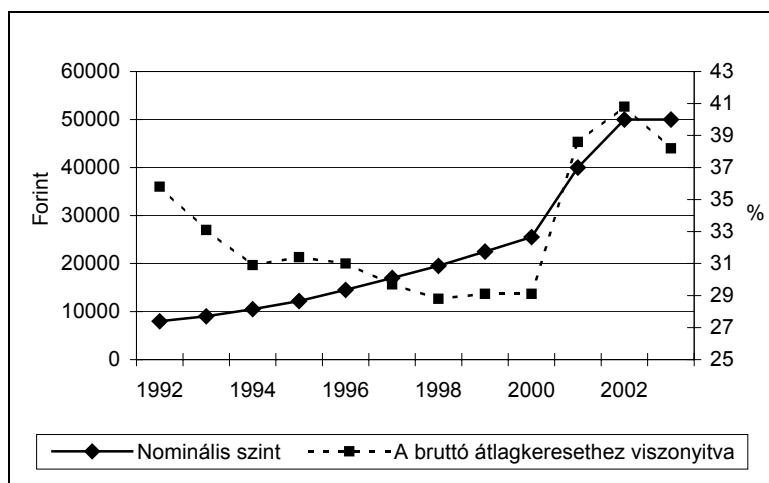
A minimálbér-emeléssel kapcsolatban több elvárás és félelem is megfogalmazódott. Összességében úgy tűnik, hogy a közvetlen hatáson (vagyis a legalacsonyabb keresetűek helyzetének javításán) túl nem sok igazolódott be egyik oldalon sem, legalábbis rövid távon.⁸ A legerősebb félelem a munka-

⁷ Az adatok forrása KSH (2000a,b,c,d; 2001a,b,c,d; 2002a,b,c,d; 2003a,b,c,d).

⁸ Az alábbi következtetések Kertesi Gábor és Köllő János (2003) eredményein alapulnak.

erő-keresletre gyakorolt jelentős negatív hatás volt: a megemelkedett munkaerő-költségek miatt a vállalkozások egy része tönkremehet, vagy elbocsátásokra kényszerülhet. A minimálbér-emelések a gazdasági növekedés lassulásával estek egybe. A foglalkoztatás azonban a szezonális hatáson felül nem esett vissza jelentős mértékben sem 2001, sem 2002 januárjában. (Lásd 1. ábra.) Hosszabb távú hatás elképzelhető, ám az ágazati munkaerő-forgalom alakulása sem támaszt alá nagymértékű elbocsátásokat a minimálbér miatt: az alacsony keresetűeket nagy számban foglalkoztató iparágak egy részében csökkent a foglalkoztatás vagy lelassult az emelkedés (pl. kereskedelem, vendéglátás), más részükben viszont a korábbinál is gyorsabban emelkedett (pl. építőipar). (Popper 2002a, 2002b) Míg a minimálbér-emelések aránytalanul jelentősen érintették a kis- és középvállalkozásokat, ezek száma nem csökkent 2001 után. (KSH–Stadat 2004) A minimálbér-emelésnek ugyanakkor valószínűleg volt munkaerő-kereslet visszafogó hatása is, aminek következtében Kertesi és Köllő (2003) becslései szerint rövid távon 10–15 ezer fővel csökkent a foglalkoztatás országos szinten. Ez a hatás nem elhanyagolható, ám nem is kiugró mértékű ahhoz képest, hogy pl. 2002 és 2003 között mintegy 50 ezer fővel bővült a foglalkoztatás.

6. ábra. A minimálbér növekedése Magyarországon, 1992–2003 (Ft, %)

Forrás: Fazekas (szerk. 2003: 248)

Mind az intézkedések alátámasztására, mind azokkal szemben elhangzottak érvek a fekete gazdasággal és az adóelkerüléssel kapcsolatban. Az emelések egyik indoka az volt, hogy a vállalkozások egy részénél meglevő gyakorlattal szemben a munka tényleges ellenértékét bérként könyvelve, ne pedig nyomon követhetetlen módon, és ezért megadóztatlanul fizessék ki. Ellenérvként viszont éppen az fogalmazódott meg, hogy megnőhet az effektíve minimálbér alatt foglalkoztatottak száma, a részmunkaidős foglalkoztatás növekedése, a szabályok be nem tartása és/vagy az alvállalkozóként történő foglalkoztatás révén. Az adatok viszonylag egyértelműen a pozitív költségvetési hatást támasztják alá: a korábban alacsonyabb fizetések szinte teljes mértékben az új minimálbér szintjére emelkedtek. A minimálbéren foglalkoztatottak aránya a 2000. évi 4%-ról 2002 végére 17% fölé emelkedett.

A minimálbér-emelésnek ennek következtében erős, közvetlen hatása volt a bérstruktúrára. Az egyenlőtlenségek jelentős mértékben csökkentek a béreloszlás alján: az első decilis mediánhoz viszonyított aránya 46%-ról 53%-ra emelkedett.

Közvetett, hosszabb távú hatások becslésére a rendelkezésre álló adatok nem adnak lehetőséget. Ennek egyik legfontosabb oka az, hogy a minimálbér-emelés után külső körülmények miatt lelassult a gazdasági növekedés, és a közszféra béremeléseivel újabb jelentős beavatkozás történt a hazai munkaerő-piaci folyamatokba. A hatások elkülönítése ezért lehetetlenné vált. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a minimálbér-emelésnek jelentős szerepe volt a magasabb keresetűek reálbérének emelkedésében is (azért, hogy a munkahelyen belüli ösztönzők ne változzanak nagymértékben), és részben emiatt, részben esetleg közvetlenül is az infláció felgyorsulásában. Ezen túl elképzelhető, hogy hosszú távon a kis- és középvállalkozások versenyképességének csökkenésére gyakorolt hatáson keresztül a jövőbeli növekedési kilátások is romlottak valamelyest.

7. A keresetek képzettség szerinti alakulása

A felsőfokú végzettségűek növekvő létszáma miatt elterjedt az a vélemény, hogy a diplomások kilátásai egyre nehezebbek, egyre több a telített szakma, a kimaradók „leversenyzik” a bérszintet, és idővel eltűnik a felsőfokú végzettségűek béprémiuma. Ezt a csökkenő béprémiumot azonban mindeztáig nem lehetett igazolni. Ehelyett az 1990-es évek közepe óta a diplomás végzettséget igénylő munkahelyek száma rohamosan növekedett, a diplomások

számának növekedése ezzel lépést tartott, és a magasan képzett munkaerő nemzetközi viszonylatban is magas bérprémiuma lényegében nem változott.

A magyar munkaerőpiac átalakulását vizsgáló munkák (Galasi 2004a, 2004b; Kertesi–Köllő 1995, 1997, 1999, 2002; Kézdi 2002; Körösi 1998, 2000, 2002) szerint az utóbbi évtized változásai a következőképpen foglalhatók össze: A rendszerváltozást követő transzformációs sokk nagyjából 1995–1996-ig tartott. Ekkor a jelentős munkahelyrombolás nettó munkahelyteremtéssel nem, de jelentős ágazati átrendeződéssel járt együtt. A munkaerőpiacról kiszorult az idősebb és az iskolázatlanabb munkavállalók egy jelentős része, de az iskolázott munkavállalók iránti kereslet sem nőtt különösebben. A második szakaszban (az 1990-es évek végéig) a munkahelyek szerkezete ágazatokon belül is erőteljesen átalakult. A gazdaságban mind nagyobb számban jelentek meg korszerű és iskolázott munkavállalók iránt keresletet támaztó munkahelyek. A fiatal és iskolázott munkavállalók kereseti hozamai tovább nőttek, és az idősebb munkavállalók munkaerő-piaci tapasztalatainak leértékelődése is folytatódott. Ez azonban már képzetesebb és rugalmasabb munkaerő iránti kereslet tényleges emelkedéséből származott, melynek motorjai voltak a tőkeerős külföldi tulajdonú vállalatok.

A rendszerváltás óta a felsőfokú képzés rohamosan bővült. A fiatal és iskolázott munkavállalók bérprémiumának növekedése ezzel egyidőben ment végbe, ami arra utal, hogy a felsőoktatás jelentősen megnőtt kibocsátása ellenére a képzetesebb fiatalok kínálata még nem érte el az elégséges szintet. 2000 óta a fenti folyamatok folytatódtak, de sokkal kisebb intenzitással, ami arra utal, hogy a kínálat valóban kezdi utolérni a keresletet.

A 3. táblázatban az iskolai végzettség százalékban mért hozamát láthatjuk a 8 általánost vagy annál kevesebbet végzettekhez viszonyítva.⁹ Az eredmények alátámasztják a fentieket, és rámutatnak arra, hogy nemcsak a foglalkoztatottak összességét, de a fiatalokat tekintve sem igaz az, hogy az iskolai végzettség hozama csökkenne. Ha valamelyik trendben változás észlelhető, akkor az a szakmunkásképzőt végzettek (amúgy is alacsony) bérelőnyének a kismértékű csökkenése a kiugróan magas 1999-es évhez képest.

A fenti megállapításokat támasztja alá a kereseti hozamok mögötti folyamatok részletesebb elemzése is. Galasi Péter (Galasi 2004a) kimutatja, hogy a felsőfokú végzettséget preferáló munkahelyek száma 2000–2002-ig tovább emelkedett. Ugyanakkor a diplomás expanzió miatti magas képzettségű munkakínálat is egyre rugalmasabbá vált, ezért az ezeken a munkahelyen dolgozó diplomások aránya is emelkedett. A diplomások bérprémiumának növekedé-

⁹ A számítások alapját az Országos Munkaügyi Központ bértarifa-felvételének adatain futtatott egyszerű kereseti regressziók adják. A felvétel részleteiről lásd Kertesi–Köllő (1997).

se ennek megfelelően lelassult, illetve megtorpant, de a hozam szintje még mindig magas nemzetközi viszonylatban. A diplomások elhelyezkedési esélyei tehát nem csökkentek, és bérprémiumuk sem csökken jelentősen az ennél alacsonyabb nemzetközi szint felé.

3. táblázat. Az iskolai végzettség hozama a legfeljebb 8 általánost végzettek keresetéhez viszonyítva 1989 és 2002 között (%)

Valamennyi foglalkoztatott	1989	1992	1995	1999	2002
Szaktanulmányos	12	14	11	13	9
Érettségi	26	36	34	43	38
Felsőfok	58	66	69	86	87
22–30 éves foglalkoztatottak	1989	1992	1995	1999	2002
Szaktanulmányos	8	7	7	12	7
Érettségi	14	22	24	36	31
Felsőfok	39	45	53	82	85

Forrás: saját számítások

Megjegyzés: A táblázatban a kereseti regressziók eredményei láthatók. A függő változó a kereset természetes alapú logaritmus (log kereset), a magyarázó változók az iskolai végzettség kategóriái mellett: a nem, a munkaerő-piaci tapasztalat, a munkaerő-piaci tapasztalat négyzete változók voltak a modellekben. Az esetszám a teljes mintában 130–190 ezer, a fiatalok mintájában 20–40 ezer fő. Az R^2 -ek 30–40% (a fiataloknál 20%) körüliek. A standard hibák becslése robusztus a heteroszkedaszticitásra és a vállalaton belüli esetleges korrelációkra („klasztereződés”). A standard hibákat nem közöljük: mind 1% alatt vannak.

A diplomások helyzetéhez hasonlóan alakul a túlképzettség és az alulképzettség általánosabb problémája is, amelyet ugyancsak Galasi Péter vizsgált egy másik munkájában (Galasi 2004b).¹⁰ Elemzései szerint a folyamatokat értelmezhetjük úgy, hogy Magyarországon az 1990-es évek eleje óta folyamatosan csökken az alulképzett dolgozók aránya, míg a túlképzetteké folyamatosan nő. Ezzel párhuzamosan azonban a többlet-iskolázottság hozama nem csökkent.

Mindezekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy az iskolázottsági szint emelkedése ma Magyarországon nem jár kimutatható negatív hatással, sem az elhelyezkedési esélyek, sem a túlképzettséggel megszerezhető többlet kereset szempontjából. A valóban nagy társadalmi probléma az alacsony

¹⁰ Ezzel kapcsolatban lásd még Galasi Péter e kötetbe írt *Túlképzés, alulképzés és kereset* című tanulmányát. (a szerk.)

végzettségük és az ország hátrányosabb helyzetű régióiban élők munkaerő-piaci esélyeinek további romlása.

8. Összefoglalás

A legfontosabb megállapításaink a következőképpen foglalhatók össze. A munkaerőpiac szempontjából a legjelentősebb társadalmi probléma a rendkívül alacsony foglalkoztatottság. Bár a munkanélküliség (az állást kereső állástalanok aránya) nemzetközi viszonylatban alacsony, ez azonban elfedi a képzettségi és földrajzi okokból munkát nem kereső, reményvesztett munkanélküliség és inaktivitás jóval jelentősebb problémáját. A pályakezdő munkanélküliség is létező probléma ugyan, de ennek háttérében is inkább a fiatal iskolázatlan munkaerő hosszú távon is fenyegető nehézségei állnak.

Magyarország kettészakadása földrajzi dimenziók mentén tovább erősödött. 2003-ra a Budapest környéki, valamint a nyugat- és közép-dunántúli területek markánsan elkülönülnek az ország többi részétől. A „két Magyarország” között stabilizálódtak és még markánsabbá váltak a munkaerő-piaci kilátásokban korábban is meglévő igen nagy különbségek.

2000 és 2003 között némiképp növekedett a foglalkoztatás, elsősorban a nyugdíjkorhatár emelésének köszönhetően, ám ez a növekedés jócskán elmaradt a GDP növekedési ütemétől. A keresetek ezzel szemben 2001-ben is, de különösen 2002–2003-ban a GDP-t jóval meghaladó mértékben emelkedtek. A keresetek nagymértékű növekedése mögött fontos tényező volt a közszféra kereseteinek jelentős (reálértéken, 3 év alatt mintegy 50%-os) emelkedése. A költségvetés terheit tovább növelte, hogy ezzel párhuzamosan a közszféra foglalkoztatása növekedett (mintegy 4%-kal). Az intézkedések hatására csökkent a szellemi dolgozók bérhátránya a versenyszférához képest, a fizikai dolgozók esetében pedig ez teljesen megszűnt. Ugyanakkor minden jel arra utal, hogy a közszféra béremelései némi késéssel és kisebb mértékben, de átgűrűzték a versenyszféra béreibe is. Az intézkedések ezért a közvetlen csatornákon túl közvetett módon is felelősek lehetnek a versenyképesség romlásáért és az infláció felgyorsulásáért.

A minimálbér kétszer is jelentős mértékben megemelkedett a közelmúltban. Mindezek hatására a minimálbér az átlagbérhez képest Magyarországon jelentősen emelkedett, ám az 1990-es évek eleji állapotokhoz képest a különbség nem kiugró. A minimálbér Európai összehasonlításban az emelések után is közepes szintűnek mondható, legalábbis az átlagbérhez viszonyítva. A minimálbér-emelések csökkentették a kereseti egyenlőtlenségeket,

ám a foglalkoztatás kismértékű csökkenését is maguk után vonták. Ez a hatás rövid távon nem jelentős, bár nem lehet kizárni, hogy hozzájárult a foglalkoztatás alacsony növekedési üteméhez. Az intézkedések negatív hatása a fekete gazdaságra vagy az adóelkerülésre nem mutatható ki. Elképzelhetőek azonban közvetett és hosszú távú negatív hatások, egyrészt a kis- és középvállalkozások versenyképességének csökkenésén, másrészt az infláció felgyorsulásán keresztül.

A munkaerő képzettségi szintje folyamatosan javul, és ennek következtében – definiációtól függően – bizonyos területeken megjelent a túlképzettség jelensége is. Az adatok alapján azonban ez nem járt az iskolázottság hozamának általános csökkenésével, a legfiatalabb munkavállalók körében sem. A munkaadók megfizetik a magasabb képzettséget akkor is, ha ez a hasonló foglalkozásúaknál magasabb (és első ránézésre nem feltétlenül szükséges) szintet jelent. Semmi nem mutat a diplomások túlképzettségére sem: munkanélküli esélyeik nem nőttek, a többiekhez mért keresetük pedig nem csökkent, miközben foglalkoztatásuk folyamatosan nőtt.

IRODALOM

- Fazekas K. szerk. 2003: Munkaerő-piaci Tükör 2003. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Galasi P. 2004a: Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon, 1994–2002. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2004/3. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Galasi P. 2004b: Túlképzés, alulképzés és bérhozam a magyar munkaerőpiacon, 1994–2002. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2004/4. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Kertesi G. – Köllő J. 1995: Kereseti egyenlőtlenségek Magyarországon. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet. december.
- Kertesi G. – Köllő J. 1997: Reálbérek és kereseti egyenlőtlenségek, 1986–1996. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- Kertesi, G. – J. Köllő 1999: Economic transformation and the return to human capital. Budapest Working Papers on the Labour Market 1999/6. Budapest: Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics.
- Kertesi, G. – J. Köllő 2002: Economic transformation and the revaluation of human capital – Hungary 1986–1999. In: Grip, A. D. – J. Van Loo – K. Mayhew eds.: The economics of skills obsolescence. Research in Labor Economics, Vol. 21. Oxford, JAI, 235–273. p.
- Kertesi, G. – J. Köllő 2003: Fighting low equilibria by doubling the minimum wage? Hungary's experiment. IZA Discussion Paper No. 970, Bonn.
- Kézdi, G. 2002: Two phases of labor market transition in Hungary: inter-sectoral reallocation and skill-biased technological change. Budapest Working Papers on the Labour Market 2002/3,

- Budapest: Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics.
- Kőrösi, G. 1998: Labour demand during transition in Hungary. Budapest Working Papers on the Labour Market 1998/5. Budapest: Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics.
- Kőrösi G. 2000: A vállalatok munkaerő-kereslete. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2000/3. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Kőrösi, G. 2002: Labour adjustment and efficiency in Hungary. Budapest Working Papers on the Labour Market 2002/4. Budapest: Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics.
- KSH 2000a,b,c,d: KSH Időszaki tájékoztató, Munkaerő-piaci jellemzők 2000. [a: I. negyedév, b: II. negyedév, c: III. negyedév, d: IV. negyedév]. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 2000e: KSH Időszaki tájékoztató, Munkaügy, Főbb munkaügyi folyamatok 2000. I-IV. negyedév. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 2001a,b,c,d: KSH Időszaki tájékoztató, Munkaerő-piaci jellemzők 2001. [a: I. negyedév, b: II. negyedév, c: III. negyedév, d: IV. negyedév], Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 2001e: KSH Legfrissebb adatok. Munkaügy. Főbb munkaügyi folyamatok 2001. január-december. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- KSH 2002a,b,c,d: KSH Időszaki tájékoztató, Munkaerő-piaci jellemzők 2002. [a: I. negyedév, b: II. negyedév, c: III. negyedév, d: IV. negyedév]. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 2002e: KSH Időszaki tájékoztató. Főbb munkaügyi folyamatok 2002. január-december. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- KSH 2003a,b,c,d: KSH Időszaki tájékoztató, Munkaerő-piaci jellemzők 2002. [a: I. negyedév, b: II. negyedév, c: III. negyedév, d: IV. negyedév]. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 2003e: KSH Gyorstájékoztató. Létszám és keresetek a nemzetgazdaságban 2003. január-december. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH-Stadat 2004: http://www.ksh.hu/pls/ksh/docs/index_stadat.html. Letöltés ideje: 2004. április 23., 17 óra.
- Popper L. 2002a,b: A 2001–2002. évi minimálbér-emelés hatása a hazai kereseti arányokra, I–II. rész. Munkaügyi Szemle, 2002. június, 2002. július-augusztus.